

УДК 631.1:330.15

О.В. Скидан,

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри організації виробничих та інформаційних систем,
Житомирський національний агроекологічний університет

Т.О. Зінчук,

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів,
Житомирський національний агроекологічний університет

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Розглядаються методичні питання виявлення внутрішньорегіональних відмінностей в рівнях соціально-економічного розвитку. Визначені характер і напрями регіональної політики, направленої на подолання територіальних диспропорцій розвитку аграрних регіонів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіональна політика, аграрний регіон.

Methodical issues of revealing of intraregional distinctions in the level of socio-economic development as a basis for realizing of differential regional policy are considered. The character and orientation of the regional policy which are directed to overcoming of territorial disproportions of rural region in the development are determined.

Key words: socio-economic development, regional policy, rural region.

Вступ. Світовий досвід підтверджує, що в більшості країн покращення якості життя визначається, у першу чергу, рівнем розвитку сільського господарства та АПК в цілому [1, с.1]. Ускладнення економічних і господарських відносин, динаміка ринкової ситуації, необхідність поліпшення матеріально-технічної бази агропродовольчої сфери економіки, постійний пошук шляхів підвищення ефективності виробництва зумовлює необхідність активізації регіональної складової аграрної політики держави. Дотепер використовується надто обмежений набір інструментів щодо регулювання розвитку агропродовольчої сфери, насамперед на регіональному рівні. В основному діяльність держави та регіонів щодо цієї проблеми концентрується навколо питань встановлення законодавчих та інструктивно-нормативних обмежень, нормативів, положень щодо діяльності аграрних товаровиробників та проведення пасивного моніторингу ситуації. Процес формування регіональної аграрної політики в сучасних умовах ускладнюється відсутністю практичного досвіду, недостатністю відповідного наукового забезпечення.

Постановка задачі. Метою дослідження є виявлення характеру та рівня диспропорцій в соціально-економічному розвитку регіонів, насамперед аграрних, та визначення концептуальних напрямів реалізації регіональної аграрної політики, орієнтованої на їх подолання.

Результати. Проведене дослідження показує, що коли в період 2000-2002 рр. спостерігалася позитивна тенденція до скорочення рівня диференціації між максимальним та мінімальним значеннями показника валового регіонального продукту (ВРП) в розрахунку на одну особу в регіонах України, то в 2003-2008 рр. вказане співвідношення знову збільшилося [2] (табл. 1).

Протягом всього досліджуваного періоду лідером за обсягами ВРП в розрахунку на одну особу в Україні залишалася Донецька область. Нерівномірність соціально-економічного простору здійснює значний вплив на функціонування держави, структуру, ефективність економіки, стратегію і тактику інституціональних перетворень та соціально-економічну політику. Міжрегіональна диференціація посилюється у період кризових явищ та здійснення ринкових реформ в економіці.

Таблиця 1. Співвідношення максимального та мінімального значень показника валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу в регіонах України у 1996–2008 рр. (фактичні ціни)

Рік	max	min	Max/min
1996	Запорізька 1821	Закарпатська 723	2,52
2000	Запорізька	Чернівецька	2,69

	3795	1411	
2001	Донецька 4692	Чернівецька 2015	2,33
2002	Донецька 5263	Тернопільська 2313	2,28
2003	Донецька 6385	Тернопільська 2741	2,33
2004	Донецька 9713	Тернопільська 3516	2,76
2005	Донецька 12490	Тернопільська 4603	2,71
2006	Донецька 15725	Чернівецька 5650	2,78
2007	Дніпропетровська 20868	Чернівецька 7369	2,83
2008	Дніпропетровська 30918	Тернопільська 9688	3,19

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України

Це пов'язано з рядом факторів, з яких основними є розвиток конкуренції, що розділила регіони за їх перевагами і недоліками. Виявилася неоднакова адаптація до ринку регіонів з різною структурою економіки і менталітетом населення та влади. Також значно послабилася регулююча роль держави, що виразилося в скороченні державних інвестицій у регіональний розвиток [3]. Глибший аналіз виявляє наявність стійкої тенденції до зростання рівня відхилення валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу від середнього по Україні в регіонах держави, економіка яких має чітко виражене аграрне спрямування (табл. 2).

Значний вплив на формування валового регіонального продукту в таких регіонах результатів діяльності сільського господарства (за одночасного низького рівня ефективності функціонування останнього) став вагомим чинником стримування їх економічного розвитку. Нестабільність функціонування аграрної сфери, як результат відсутності чіткої та виваженої аграрної політики держави, і надалі зумовлюватиме збереження, а можливо, й поглиблення міжрегіональних диспропорцій у рівні економічного розвитку. Проблема значної диференціації рівня валового регіонального продукту в розрахунку на душу населення як наслідок високого ступеня залежності його формування від результатів функціонування сільського господарства почала загострюватися після вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), оскільки негативні наслідки цього процесу для регіонів аграрної орієнтації відчутніші.

Таблиця 2. Відхилення обсягу валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу від середнього по Україні та відношення валової продукції сільського господарства до обсягу валового регіонального продукту у 1997 та 2008 рр.

Регіони	Відхилення валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу від середнього по Україні, грн.		Відношення валової продукції сільського господарства до обсягу валового регіонального продукту, %	
	1997 р.	2008 р.	1997 р.	2008 р.
Україна	x	x	14,5	11,0
Області:				
Вінницька	-216	-8434	30,2	31,7
Волинська	-429	-8155	30,2	23,1
Житомирська	-209	-8950	24,4	21,4
Закарпатська	-622	-9869	24,2	16,2
Кіровоградська	-277	-6980	26,5	29,7
Рівненська	-246	-8278	22,6	20,6
Сумська	-28	-6873	20,7	19,6
Тернопільська	-451	-10807	30,2	28,8
Херсонська	-263	-8551	25,8	30,3
Хмельницька	-84	-8563	25,6	25,1
Черкаська	-19	-5914	24,7	32,5
Чернівецька	-442	-10724	24,2	22,7
Чернігівська	-107	-7282	23,2	25,3

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України

Суттєві диспропорції у регіональному розвитку значною мірою обумовлені слабкою реалізацією заходів загальнодержавної політики на рівні окремих територій, практичною відсутністю єдиної збалансованої та науково обґрунтованої аграрної політики з чітко визначеними пріоритетами та цілями, інструментами і механізмами їх ресурсного забезпечення, різкою диференціацією у реалізації повноважень регіональних органів влади у сфері аграрної політики, що було продемонстровано на прикладі врегулювання цінової ситуації на продовольчому ринку у 2007-2008 рр.

Низька результативність проведених в аграрному секторі трансформацій обумовлена не лише відсутністю комплексності в їх розробці та реалізації, але й галузевим підходом у таких перетвореннях, у той час, як забезпечення ефективності останніх вимагає надання їм регіональної спрямованості. Після приєднання до СОТ спрощено доступ на вітчизняний ринок іноземних товарів. Це призвело до того, що деякі місцеві виробництва не можуть ефективно конкурувати з іноземними, як і прогнозувалося [4, с.84]. Зменшення імпортного мита сприяє наповненню ринку відносно дешевою продукцією і позитивно впливає на задоволення попиту населення, однак відкриття ринків для імпорту погіршило становище вітчизняних товаровиробників, насамперед аграрних.

В умовах членства України в СОТ необхідно виходити з того, що регіонам потрібно форсувати розвиток аграрного виробництва для подолання відставання матеріально-технічної бази. Формування економічної безпеки регіонів вимагає передбачення всіх можливих загроз спаду її рівня та вироблення механізмів запобігання

реалізації таких загроз. У цьому контексті варто зазначити, що на сьогоднішній день нова аграрна політика західних країн орієнтована на зменшення державної підтримки сільського господарства, що призводить до підвищення цін на продукти харчування. Тому експортери намагаються компенсувати втрати за рахунок споживачів продовольства.

Після вступу України до СОТ західні компанії почали ще більше утверджуватися на вітчизняному продовольчому ринку. Враховуючи високу конкурентоспроможність їхньої продукції та запас фінансової міцності, вони мали широкий арсенал засобів для досягнення цієї мети. Після вступу до СОТ період у значній частині вітчизняних сільськогосподарських та переробних підприємств посилювалися фінансові труднощі і вони стали неспроможні вести активну інвестиційну діяльність. За таких обставин зменшення державної підтримки погіршує становище, підвищує ризик неконкурентоспроможності місцевої продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках, призводить до скорочення обсягів місцевого виробництва. В цих умовах особливого значення набуває необхідність активізації процесу стабілізації виробництва, підвищення конкурентоспроможності місцевої продовольчої продукції [5].

Ефективність формування та реалізації регіональної аграрної політики необхідно оцінювати з позиції ступеня досягнення її стратегічних цілей, якими, зокрема, є продовольча безпека та конкурентоспроможність аграрних товаровиробників. Проведене дослідження засвідчує, що за одним з ключових показників стану продовольчої безпеки, яким є рівень споживання населенням основних продуктів харчування, в регіональному розрізі продовжує зберігатися значна диференціація (табл. 3, 4).

Таблиця 3. Розрахунок диференціації продовольчого споживання за регіонами України у 2006-2008 рр.

Продукти	Мінімальний рівень, кг на особу на рік	Максимальний рівень, кг на особу на рік	Коефіцієнт диференціації
Хліб і хлібопродукти	94,7	137,6	1,45
М'ясо і м'ясопродукти	37,6	56,9	1,51
Молоко і молокопродукти	175,4	286,4	1,63
Риба і рибодукти	10,7	19,5	1,82
Яйця (шт.)	207	278	1,34
Овочі та баштанні	91,2	173,0	1,90
Плоди, ягоди та виноград	28,4	57,7	2,03
Картопля	81,3	182,4	2,24
Цукор	31,6	46,6	1,47
Олія рослинна	12,1	15,7	1,30

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України

Таблиця 4. Розрахунок індикаторів достатності споживання харчових продуктів в Україні у 2006-2008 рр.

Продукти	Споживання у середньому по Україні, кг на особу на рік	Раціональна норма, кг на особу на рік	Індикатор достатності споживання
Хліб і хлібопродукти	116,9	101,0	1,16
М'ясо і м'ясопродукти	46,1	80,0	0,58
Молоко і молокопродукти	224,4	380,0	0,59
Риба і рибодукти	15,6	20,0	0,78
Яйця (шт.)	254	290	0,88
Овочі та баштанні	124,8	161,0	0,77
Плоди, ягоди та виноград	40,1	90,0	0,44
Картопля	131,9	124,0	1,06
Цукор	40,1	38,0	1,05
Олія рослинна	14,3	13,0	1,10

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України

У значній кількості регіонів держави протягом останніх років рентабельність сільськогосподарського виробництва залишалася вкрай низькою або й взагалі від'ємною (табл. 5). Таке фінансове становище аграрних товаровиробників поглиблює проблему їх інвестиційної привабливості, як одного з основних факторів подальшого розвитку. Вагомим чинником, що визначає економічну доступність продуктів харчування, як складової продовольчої безпеки, є цінова ситуація на продовольчому ринку. Тому заслуговує на увагу регіональна політика щодо підтримання цінової стабільності на відповідних територіальних ринках. З цією метою проведено моніторинг діяльності місцевих органів виконавчої влади у вказаній сфері в період різкого зростання вартості основних продуктів харчування у 2007 - 2008 рр.

Таблиця 5. Розподіл регіонів України за рентабельністю сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах у 2006-2008 рр.

Регіони	Кількість регіонів		Середнє значення показника рівня рентабельності в групі, %
	одиниць	у % до загальної кількості	
Регіонів – всього	25	100	3,53
Із них з рівнем рентабельності, % до 0	5	20	-1,76
0-5	2	8	2,55
5,1-10,0	6	24	8,3
10,1-15,0	7	28	11,6

15,1-20,0	3	12	17,2
понад 20,1	2	8	24,3

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України

Проведене дослідження виявляє досить диференційований підхід щодо врегулювання цінової ситуації на продовольство у зазначений період в розрізі окремих областей. Зокрема, в Чернівецькій області граничні торговельні надбавки до оптової ціни виробника (митної вартості) на основні види продовольчих товарів, ціни яких підлягають державному регулюванню, з урахуванням знижок незалежно від кількості перепродажу, включаючи постачальницько-збутову надбавку в розмірі до 5 %, транспортні витрати у межах області для суб'єктів усіх форм власності та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, встановлені на рівні 8-15% з їх диференціацією залежно від міської та сільської місцевості.

У Луганській області граничні розміри торговельних надбавок значно вищі – 8-15% в залежності від виду продукції для міста та 10-20% – для села. Крім того, додатково допускається встановлення постачальницько-збутових надбавок на рівні 4-8%. В Житомирській області торговельні надбавки при реалізації визначеного набору продуктів харчування, незалежно від кількості їх перепродажу, до оптово-відпускних цін виробників (митної вартості), затверджені на рівні 10-18 %.

У Донецькій та Кіровоградській областях рівень граничних торговельних надбавок обмежений 15% без урахування витрат з їх транспортування у міжміському сполученні, у Волинській для суб'єктів усіх форм власності (крім закладів торгівлі споживчої кооперації у сільській місцевості) – 6-12%, для закладів торгівлі споживчої кооперації у сільській місцевості – 8-20%. Крім того, у більшості регіонів запроваджено регулювання оптово-відпускних цін на основні види продуктів харчування шляхом декларування їх зміни.

Лише в Чернівецькій області обмежено граничний розмір націнки на продукцію громадського харчування, що реалізується в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у розмірі до 35% до ціни закупівлі (придбання) на сировину та продовольчі товари (включаючи закупівельні), використані для виготовлення продукції власного виробництва та до 10 % до роздрібною ціни закупівельних товарів, що реалізуються підприємствами громадського харчування у вказаних закладах, а також до відпускної ціни виробника при реалізації здобно-булочних, кондитерських, кулінарних виробів і напівфабрикатів, виготовлених іншими підприємствами громадського харчування.

Іншим напрямом цінової політики регіонів було обмеження рентабельності виробництва продуктів харчування, граничний рівень якої на борошно встановлений до 5% – в Одеській, Луганській, Житомирській, Кіровоградській областях, 8% – у Полтавській області, 10% – у Чернівецькій; на хліб та хлібобулочні вироби до 3% в Одеській, 5% у Полтавській, Луганській, Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській, 10-15% в Чернівецькій областях.

У Житомирській області рекомендовано суб'єктам підприємницької діяльності всіх форм власності та організаційно-правових форм, які займаються виробництвом яловичини, ковбасних виробів варених, молока, сиру, масла вершкового, сметани, олії, свинини та м'яса птиці в регіоні обмежити граничний рівень рентабельності до 10% при виробництві зазначеної продукції; цукру, макаронних виробів, круп (гречаної, манної, ячної, рису та пшона) – до 5%. Тільки у Кіровоградській області передбачена можливість підвищення граничної рентабельності у випадках, коли встановлений її рівень не забезпечує відшкодування витрат із створення резервного капіталу, що спрямовуються на капітальні інвестиції для відтворення та розвиток основних засобів та нематеріальних активів. Для цього суб'єкти господарювання звертаються до облдержадміністрації з економічно обґрунтованими пропозиціями щодо встановлення підвищеного рівня рентабельності.

Лише окремі регіони вдалися до реалізації заходів по стабілізації цінової ситуації на продовольчому ринку, характер яких більшою мірою відповідає принципам ринкової економіки. У Чернівецькій області, з метою збереження стабільної цінової ситуації на ринку продовольства та надходження у торговельну мережу продуктів харчування в необхідних обсягах, організовано проведення у вихідні дні в містах обласного підпорядкування та райцентрах ярмарок із залученням на них безпосередніх сільськогосподарських товаровиробників, звільнивши їх від оплати за торгові місця та транспортні послуги; активізовано роботу обласної узгоджувальної комісії з питань координації міжгалузевих відносин на ринку продукції тваринного походження.

У Вінницькій області забезпечено інтервенцію на ринку м'яса від виробників, у тому числі на ринках м. Вінниці, шляхом реалізації його через торгово-закупівельні підприємства ринків щоденно; м'ясопереробними підприємствами організовано альтернативну торгівлю у вихідні дні, створено додаткові торгові місця на ринках області для місцевих товаровиробників продуктів харчування та ін. Тобто, відсутність чітко визначеної сфери повноважень регіонів щодо питання регулювання цін на продовольство стала причиною запровадження диференційованих за територіями заходів цінових обмежень, які, однак, не мали відчутного ефекту, оскільки значна кількість продуктів харчування виробляється і реалізується приватними підприємствами та на продовольчих ринках, що не дає можливості ефективно контролювати дотримання державної дисципліни цін.

Висновки. Таким чином, сучасний стан розвитку агропродовольчого сектора та рівень продовольчої безпеки держави свідчить про недосконалість аграрної політики держави, що потребує її модернізації з урахуванням нової економічної ситуації та наявних диспропорцій у рівні розвитку аграрної сфери окремих регіонів. Існує необхідність пошуку шляхів інтеграції економіки усіх регіонів держави, зокрема депресивних, у загальнодержавну і, відповідно, світову систему ринків, праці та капіталу. Водночас, загальнодержавні та регіональні органи влади є неспроможні реалізувати весь комплекс завдань, спрямованих на сталий соціально-економічний розвиток окремих територій. Тому актуальним постає завдання пошуку механізмів кооперування державних управлінських структур з приватним та громадським секторами.

Список використаних джерел

1. Развитие социально-ориентированной региональной экономики АПК (теория, методология и практика): Автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.00.05 / А.В. Краснов; Рос. гос. аграр. ун-т. – МСХА им. К.А.Тимирязева. – М., 2007. – 41 с.
2. Статистичний щорічник України за 2008 рік» [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Інфодиск, 2009. – CD-ROM.
3. Яшин Н.С., Скопин А.О. Разработка программ развития региональных рынков // Региональная экономика и управление. – 2005. – №2(2).

4. Верба Ф.О. Фінансові аспекти інтеграції України у Світову організацію торгівлі // Фінанси України. – 2002. – № 3 (76). – С. 83–86.

5. Скидан О.В. Проблеми регіональної економічної безпеки в Україні: аграрний аспект // Стратегічна панорама. – 2007. – №1. – С. 135-140.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2010 р

ТОВ "ДКС Центр"